

בענין מצות כתיבת ס"ת

בגמ' סנהדרין כא': "אמר רבא אע"פ שהניחו לו אבותיו לאדם ס"ת מצוה לכתוב בשלו שנאמר 'ועתה כתבו לכם את השירה כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו ס"ת ה"א) ומבאר 'ועתה כתבו לכם את השירה כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו לפי שאין כותבים את התורה פרשיות פרשיות". ומדויק בלשונו הא שאין כותבים התורה פרשיות פרשיות הוא לסימנא בעלמא שלא התכונה תורה במצוה רק לשירת האזינו אלא לכל התורה שיש בה שירה זו וה"ק "כתבו התורה עד שירת האזינו שהיא גמרה של תורה והיא בכללי (לשון מעדני יו"ט על הלכות ס"ת לרא"ש) השאג"א בסי' ל"ד הסתפק שמא כוונת התורה שעקר המצוה היא השירה, אלא כיון שאין כותבים פרשיות מוכרחים אגב השירה לכתב את כל התורה, והוכיח מהגמ' שבודאי הכוונה לכל התורה ולא דוקא לשירה. וכן מדויק כאמור גם בדברי הרמב"ם וכך פשטות לשון הראשונים. וכך נפסק בשו"ע יו"ד (סי' ע"ר סעיף א'): "מ"ע על כל איש מישראל לכתב לו ס"ת ואפי' הניחו לו אבותיו ס"ת מצוה לכתב משלו".

והפוסקים דנו הרבה בגדרי המצוה. האם המצוה היא הכתיבה או המצוה שיהיה לו ס"ת, ונ"מ אם כתב ונאבד, או כתב והקדיש (עיין הגהות רע"א על שו"ע בשם תורה חיים. פתחי תשובה בס"י הני"ל בשם "בני יונה" ועוד אחרונים, מנחת חנוך מצוה תרי"ג, מחנה חיים ח"א סי' ח' ט' שהאריך מאד בבאור המצוה), ואם המצוה שיהיה לו, האם הקפידה תורה שיהיה לו דוקא ע"י כתיבתו או שמא קניה מועילה. והדבר תלוי בהסבר פשט דברי הגמ' (מנחות ל') "הלוקח ס"ת מן השוק כחוטף מצוה מן השוק", שלדעת רש"י קיים מצוה אם כי אינה מן המובחר, ולדעת רמ"א בשם ראשונים לא קיים כלל את המצוה (וכן הוא לפי תוס' שם). ואע"פ שבקניה י"א שקיים את המצוה, בירושה מאבותיו לא קיים כי הקניה היא מכספו וטרח עבורו. (ולפי' אם ירש את כספו לכאורה לא קיים את המצוה ולא ראינו שחלקו בכך ועיין במנ"ח הני"ל ובבית הלוי ח"א סי' ו' ובפתחי תשובה במקום) וכן הסתפקו בדעת הרמב"ם (בפ"ת, במחנה חיים הני"ל ועוד) שפסק שיוצא יד"ח גם אם אחרים כותבים לו, האם זה מדין שליחות או שמא לא צריכים כלל שליחות ודי אם נכתב עבורו (כשיטת הרמב"ן במלחמות בסוכה ט') ועוד יש שכתבו שגם אם לא צריכים שליחות, בעינן שהוא יטרח עבור המצוה, ולפחות ידאג לכתיבה ולא מהני אם יעשה עבורו שלא בידיעתו.

ועד התחבטו בכך ראשונים ואחרונים למה האידנא לא נהגו העולם לכתב ס"ת כל אחד לעצמו, וכיצד מבטלים מ"ע מפורשת בתורה. ויעויין בשאג"א בסי' ל"ז שמחדש

דכיוון שאין אנו בקיאים בחסרות ויתרות בלא"ה אין אנו יוצאים ידי חובת המצוה מדאורייתא ע"ש (ובמנחת חנוך הנ"ל תמה עליו) שאלה זו נשאלת ע"י הרא"ש (הלכות קטנות, הלכות ס"ת ומובא בשו"ע) והוא כותב שם וז"ל: "וזהו בדורות הראשונים שהיו כותבים ס"ת ולומדים בו אבל האידנא שכותבים ס"ת ומניחים אותו בבתי כנסיות מ"ע על כל איש מישראל לכתב חומשי תורה ומשנה וגמ' ופירושיה להגות בהם הוא ובניו כי מצות כתיבת התורה היא ללמוד בה כדכתיב ולמדה את בני ישראל שימה בניהם וע"י הגמ' והפרושים ידע פירוש המצוות והדינים על בורים, ולכן הם הם הספרים שאדם מצוה לכתבם וגם לא למוכרם אם לא ללמוד תורה ולישא אשה" ע"כ.

והב"י בסי' ע"ד מאד תמה עליו איך אפשר לפטר מתוך שלא רגילים ללמוד יכתבו וילמדו מהם ואיך אפשר להחליף מצות כתיבת ס"ת בספרים אחרים. ומתוך כך מסיק שבודאי לא בא הרא"ש לפטר ממצוה דאורייתא, ובודאי גם היום יש חיוב כתיבה של ס"ת אלא שבא לחדש שבכלל החיוב של כתיבה כלל גם חיוב כתיבת שאר הספרים כדי ללמוד. ובשטתו של הב"י הלכו הב"ח, הט"ז שאג"א ומעיו"ט.

אולם הפרישה והש"ך כתבו שדוחק גדול לפרש כך בדעתו, ובמיוחד ממה שכתב "הן הן הספרים" משמע אלו ולא אחרים. ועל הקושיה כיצד השתנתה המצוה ב"חלוף הזמנים" (לשון הט"ז) עונה הפרישה שדוקא בימיהם שלא היו רשאים לכתב תורה שבע"פ למדו רק מס"ת המתויג כהלכתו ומדויק ברמזים שמהם אפשר היה ללמד תורה שבע"פ, אבל בזמנינו שמותר לכתב ספרים דפין דפין ואין אנו לומדים כלום מחסירות ויתירות כבימיהם למה לנו לזלזל בכבוד ס"ת בחנם ללמוד מתוכו. ופרוש דבריו שאין זה שנוי במעשה המצוה היינו דהמצוה אינה דוקא על הס"ת אלא על הספר שממנו אפשר ללמוד. ובימיהם שלמדו רק מס"ת היתה המצוה על ס"ת, אולם היום שאין הלמוד מס"ת אי"כ המצוה על אותם ספרים מהם ניתן ללמוד בצורה הטובה ביותר. ולפי דעתו צ"ל הא דמדאורייתא בעינן ס"ת אין זה משום קדושת ס"ת, שהרי לרא"ש כל המצוה משום למוד וזה לא תלוי בקדושה, אלא משום שבס"ת המדוקדק כהלכתו טמונה בו כל התורה כולה ואפשר ללמוד ממנו את כל חלקיה (ומעיקר הדין יצא גם בס"ת פסול אם לא שאסור להחזיק ספר שאינו מוגה).

ועדיין קשה כיון דלקיום המצוה בעינן ס"ת שמכיל את כל התורה כיצד יצא יד"ח בספרים ופרושים שאינם מכילים את כולה. וצ"ל שאה"נ בודאי בשאר ספרים לא יצא יד"ח לגמרי אלא שס"ל לרא"ש שמצוות "כתבו לכם את השירה" מחייבת כל יהודי לכתב עד כמה שידו מגעת, וגם אם אינו יכול להשלים הכל יכתב כפי יכולתו. ולפ"ז אין שעור למצוה ומחויב לקנות כל ספר שעל ידו יוכל להבין את התורה.

אולם הרמב"ם הנ"ל לא הזכיר כלום מספרים אחרים ומשמע שס"ל שגם היום חייבים ממש בס"ת, ואין נ"מ אם לומדים בו אם לאו. ותפסו האחרונים שיש כאן מחלוקת עקרונית ביניהם במהות המצוה. לרמב"ם ודעמיה המצוה היא כתיבה (ומהי כתיבה כבר הסברנו לעיל) וכתיבה בלבד ואינה קשורה כלל בלמוד שלאחריה. ואם כי מסתבר שהמצוה באה בשביל הלמוד זהו כבר טעמא דקרא ואינו ענין לגדריה המעשיים של המצוה. ואילו לדעת הרא"ש הכתיבה היא מצוה רק בהיותה הכנה ללמוד, ולו יצויר

שבשעת הכתיבה ברור שלא יוכל ללמד אח"כ אינו מחויב בכתיבה. ומסתבר מאד שגם לשיטת הרא"ש הכתיבה היא מצוה גמורה ואינה הכשר מצוה בשביל הלמוד. אולם גדר המצוה אינו הכתיבה בעצמה אלא הכתיבה כהכנה ללמוד. והנ"מ בשאלה זו היא כתיבה ס"ת בזה"ז, לרמב"ם החיוב גמור גם אם לא ילמד אח"כ, ולרא"ש אם אין למוד אח"כ אין מצוה מקודם. (וכל זה כמובן לפי הבנת הפרישה והשי"ך בדעת הרא"ש).

ולפי הבנה זו יש עוד נ"מ במחלוקת זו:

- I. שאג"א בס"י ל"ה מדייק מדברי הרמב"ם שנישים פטורות ממצוה זו. ומקשה דבשלמא לשיטת הרא"ש שהמצוה בגלל הלמוד ממילא נשים שפטורות מת"ת אינם שייכות בכתיבה, אולם לשיטת הרמב"ם מני"ל לפטור נשים, ומישב בדרך אחרת (אמנם הוא שואל שגם לשיטת הרא"ש נשים חייבות בלמוד הדינים הנוגעים להן. ובבית הלוי ח"א ס"י ו' אומר שאין להם חיוב כלל ללמוד, אלא שאם לא ילמדו לא יוכלו לקיים וא"כ החיוב לקיים, וכלל וכלל לא ללמוד).
- II. החתם סופר בתשובה נשאל למה לא מברכים על כתיבת ס"ת. ואומר שלשטת הרא"ש הטעם פשוט. כיון שכל המצוה בגלל הלמוד, ועל הלמוד נתקנה ברכה שוב אין צורך לברך על הכתיבה, ומחפש טעמים אחרים לפטור גם לדעת הרמב"ם.
- וע"פ שיטת הרא"ש יתכן שאפשר לישב קושיה נוספת. בשו"ע שם נפסק שאסור למכור ס"ת אם לא ללמוד תורה ולהשיא אשה. ונושאי הכלים מוסיפים שפשיטא שגם לכדי חייו מותר למכור, ומפשטות לשון השיע משמע שמירי גם אם אין לו ס"ת אחר. והקשה המנ"יח במצוה הנ"ל כיצד יכול למכור והרי מבטל בקו"ע מצוה דאורייתא של כתיבה, ובשלמא אם המצוה מתקיימת בכתיבה בלבד א"ש, אבל אם המצוה שיהיה לו איך מבטל מצוה. והנה גם הרא"ש (הזכרנו לעיל) מתיר למכור לדברים אלו, והרי לשיטתו בודאי המצוה שיהיה לו ס"ת כדי שילמד, ואיך מותר למכור ולבטל מצוה.
- ויש לישב כי דוקא לשיטתו אינה קושיה, כי אם המצוה בגלל הלמוד שלאחר מכן, אי"כ בשעה שיש מצב שפוטר ממצות ת"ת בודאי גם אינו חייב בכתיבה. וכיון שהתירה תורה להבטל מלמודו ולשאת אשה וכן לעסק בפרנסתו ונלמד מ"ואספת דגנך" (דברים יא') ממילא יפטר גם ממצות כתיבה. ואע"פ שיש לבעל הדין לחלק ולומר שההיתר של "ואספת דגנך" אינו מפקיע ואינו יכול להפקיע מצות ת"ת לגמרי, ורק מפקיע את החיוב להתעסק בתורה יומם ולילה ומתיר לאדם להפנות מלמוד התורה לצורך עסקיו, אבל הכא הרי הופקעה מצוה זו לגמרי. אולם י"ל שקבלו חז"ל שיסוד מצות כתיבה אינו החיוב של ת"ת המצומצם אשר יכול להפטר ממנו אי קרא ק"ש שחרית וערבית, אלא יסודו הוא דוקא מצות "והגית בו יומם ולילה" צותה התורה שיכתב כדי שתהיה לו האפשרות לעסוק בתורה בכל עת. וממילא אם מבטל את מצות הכתיבה, אליבא דהרא"ש שהמצוה מפני הלמוד של אח"כ, לא פגע בעקר מצות ת"ת אלא בחיוב של יומם ולילה, וחוזר התרוץ למקומו. כשם שפוטר העסוק בפרנסה ממצות והגית כן יפטר ממצות כתיבה שאף היא תולדה מחיוב זה, ועדין צ"ע.
- והנה הקשה שאג"א קושיה חזקה על הרא"ש. אם כל המצוה מפני הלימוד מדוע לא יצא יד"ח בספר שהניחו לו אבותיו. וערוך השלחן תמה על תמיהתו וכתב דודאי מקרא

מלא הוא שתכלית הכתיבה כדי ללמד "אלא שהתורה גזרה שהוא בעצמו צריך לכתב מה שצריך ללמוד", וכונת דבריו שאמנם המצוה היא הכונה, אבל התורה גדרה גדרים באיזה אופן תעשה ההכנה. אמנם תרוצו צ"ע כי בודאי גם שאג"א ס"ל שיש גדרים למצוה ודוקא בכתיבה ולא בס"ת שהניחו לו אבותיו. אלא שהקשה שכיון שיש לו במה ללמוד ודי לו בספר אחד, א"כ מעיקרא אין סיבה שיחול עליו חיוב בכתיבה. וכשם שס"ל לרא"ש שכיון שבפועל אין אנו יודעים ללמוד מס"ת ממילא אין חיוב של כתיבה. ה"ה כשיש לו במה ללמוד ואינו נזקק לכתיבה זו אינו חייב בה. (ודוגמה לכך מצינו בהיו לו בנים בגיותו והתגיר למ"ד שיצא יד"ח והקשה הטו"א (הביאו מנ"ח מצוה א') כיון שבשעת קיום המצוה לא היה בר חיובא כיצד נפטר ממנה (עיין בתרוץ המנ"ח), ואומרים העולם שבאמת לא קיים את המצוה אלא כיון שיש לו בנים אין סיבה שיחול החיוב מעיקרא). ומכח קושיה זו דוחה השאג"א את סברת הרא"ש כפשוטה, ומכריח כפרוש הב"י הנ"ל שבודאי גם לרא"ש יש מצוה בכתיבת ס"ת בזמנינו.

והיה נראה לחדש פרוש אחר בדעת הרא"ש. כבר עמד הרמב"ן בפרושו לתורה שלפי הפשט אין "כתבו לכם" מתיחס לכל איש ישראל אלא למשה ויהושע והם הצטוו לכתב ס"ת לחלקם בין ישראל. והמשך הפסוקים מוכיח כך "ויכתב משה" וכן אמרו חז"ל שכתב י"ג ס"ת ומסרם ל-י שבטים.

וכן כתב האור שמח בהלכות ס"ת "שפשטות המקרא מורה דאין זה מ"ע ליחיד רק צוו למשה שיכתב רק למדו רז"ל המצוה לכל יחיד" ומעתה י"ל שגם אחרי קבלת רז"ל גדר המצוה של יחיד כפשטו של מקרא. ז"א אין זו מצוה על הפרט ביחס לעצמו אלא המצוה של הפרט כחלק מהכלל וביחס לכלל. והיינו כשם שחייבה תורה את משה לכתוב ס"ת עבור ישראל, כן צותה תורה על כל איש ישראל לכתוב ס"ת כדי שירבו ספרים בישראל וכלל ישראל יהיו לו ספרים שיוכל ללמד בהם.

ועיין בספר החנוך שכתב משרשי המצוה ש"נצטוינו להשתדל בזה כל א' וא' למען ירבו הספרים בינינו ונוכל להשאל מהם לאשר לא תשיג ידו לקנות. ואם כי החנוך כתב זאת כטעמא דקרא י"ל שלרא"ש אינו טעמא דקרא אלא גדר המצוה. (ומענין פרושו של אבן עזרא וה"פ "כתבו לכם": "מצוה שיכתב אותה משה גם כל מבין לכתב" ע"כ. ופרושו כדברינו. אותו החיוב שהתחייב בו משה הוטל על כל מבין לכתוב) אולם זה ברור שם לפי פרוש זה אם אין לו ספרים לעצמו בודאי עדיף שישארו אצלו כדי שיוכל הוא עצמו ללמד בהם. ומשום כך כתב הרא"ש שיכתב ספרים כדי להגות בהן הוא ובניו, וכן אסר למכרן, כי מיירי שאין לו ספרים משלו ללמוד.

ולפי"ז מיושבת קושית השאג"א. דגם אם הניחו לו אבותיו מצוה לכתבו, כי אם המצוה רק בשביל עצמו אין טעם לחייבו, אבל אם המצוה להוסיף ספר לישראל א"כ מדוע נפטרנו אם יש לו ספר מאביו, והרי זה גופא החיוב להוסיף ולהרבות בספרים. אולם זה הכל כמובן, בספרים שאחרים יכולים ללמד בהם, אבל האידנא שאף אחד אינו יכול ללמד בס"ת ואין בכתיבת ס"ת משום הכנה ללמוד לא לפרט ולא לכלל אינו מחויב בו.

ולפי"ז יצא לנו עוד נ"מ בשאלות שדנו בהם הפוסקים :

- I. לפי פרוש זה בודאי לא שייך לומר שבקניית ספר מחבירו יקיים המצוה שהרי אינו מוסיף ספר ואינו מחדש דברי. ובהכרח שהרא"ש יסבר כדעת הרמ"א, ואמנם הרא"ש עצמו הזכיר במעשה המצוה רק כתיבה כנ"ל. אולם כל זה בקניה מישראל אבל בקניה מעכו"ם (או אולי גם ממוכר ספרים) כיון שמוסיף ספר שמקודם לא יכלו ישראל ללמוד בו י"ל שגם לרא"ש מקום המצוה. ועצם החלוק בין קונה מן העכו"ם לקונה מישראל כתבוהו בפרישה, בט"ז ובפ"ת אם כי מסברות אחרות.
 - II. מכירת ס"ת. לפי סברתנו הנ"ל מסתברא שלא יהיה כל אסור במכירה אם יש לו ס"ת מאבותיו, ולכאורה אם יש לו ספר משלו עדיפא שימכר. ומה שאסר הרא"ש מכירה י"ל כנ"ל בשאין לו לעצמו ספרים. וכן במה שדנו האחרונים (נזכר לעיל) אם יכול להקדיש ס"ת לסברא זו לא יהא כל אסור בהקדשה אפי גמורה.
 - III. שותפות בס"ת. האחרונים הסתפקו בשותפות. וכל ספקם אם המצוה הוא שיהיה לו ספר, ובזה י"ל שגם בשותפות מיקרי שיש לו ספר, אבל לסברא הנ"ל שהמצוה היא לחדש ספר, בזה בודאי לא תועיל שותפות, כי אין המצוה בבעלות אלא במעשה החדוש וכמובן שבזה לא תועיל שותפות.
- ולפי סברא זו גם אין הכרח למה שתלו האחרונים שלרא"ש נשים פטורות ממצות כתיבה וכן לענין ברכה. כי גם אם המצוה היא בשביל הלמוד, אין היא דוקא בגלל הלמוד שלו, ולגבי הפרט, המצוה היא במעשה החדוש בלבד. ומהאחרונים הנ"ל מוכח שהם תפסו את דברי הרא"ש כפשוטם שהמצוה בגלל הלמוד שלו. ודיוק לשון הרא"ש "למען יגהג הוא ובניו" נוטה כפרושם א"כ אינו מכרח כנ"ל.

ובשולי הדברים יש להוסיף את דברי ספר החנוך. וז"ל: "ודע בני שאע"פ שעיקר החיוב דאורייתא רק בספר התורה (לשיטת הרמב"ם וכנ"ל) אין ספק שגם בשאר הספרים שנכתבו ע"פ התורה יש לכל אחד לקנות מהם כפי היכולת וזה דרך כל אנשי המעלה יראי אלוקים אשר היו לפנינו". ע"כ הטעם הפשוט לחיוב זה הוא כנ"ל כדי שיוכל ללמד בכל שעה שירצה ולא יבטל את זמנו בחפוש אחרי ספרים. אולם אין זה הטעם היחיד. יש עוד טעם לכך, ס"ת הנמצא בבית אין תועלתו רק באפשרות ללמוד ממנו, עצם מציאותו של ספר אלוקים משרה אוירה של קדושה וטהרה בבית. ס"ת זה הוא הדגל של הבית, הוא הראש והמרכז, והבית הופך למקדש זוטא ומתקיים בו "והתהלכתי בתוכם". וכן הוא ביחס לכל הספרים. ספרי קודש הם, גם אם דרגתם בקדש נחותה משל ס"ת, ובית מלא ספרים הוא בית שאוירתו שונה בתכלית מכל בית אחר, זהו בית של תורה וקדושה. סמל ההיכר של בן תורה כיום הוא ארון הספרים הגדוש בביתו ו"תאותו" לקנות עוד ועוד. וא"א להעריך את גודל המהפכה שמחוללים ספרים אלה בנפשו של אדם המתגורר בבית זה ובנפשותם של הבאים בשעריו.